

Рецензії

КОЛИ ЖИТТЯ — МАНІФЕСТ ТВОРІННЯ, А ТВОРЧІСТЬ — НАЦІОНАЛЬНА МАКСИМА

Оксана КУЗЬМЕНКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0512-6388>

доктор філологічних наук,

старша наукова співробітниця,

Інститут народознавства НАН України,

відділ соціальної антропології,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

e-mail: kuzmenko.oksana@gmail.com

**Ірина Роздольська. Літературний феномен
Українських Січових Стрільців:
функціонування та структура покоління:
монографія. Львів: ЛНУ імені Івана
Франка, 2020. 444 с.**

Загальновідомо, що війни є вирішальними подіями у формуванні націй. Зруйнувавши дві потужні імперії, Перша світова війна стала причиною глобальних історичних змін зламу XIX—XX століть. «Велика війна», як назвали її історики, не тільки перекроїла мапу Європи, на якій з'явилися нові держави, але й породила особливий тип людини *homo militans*. У вихорі війни, що збурила до активної націєтворчої діяльності окремі народи, молода генерація галицьких українців гартувала свій дух і честь. Хлопці й дівчата виявили не тільки особливий запал до боротьби «За Україну, за її волю...», але й високе мистецьке чуття та сприйняття гостро драматичного шляху змагань за українську державність.

Потреба всестороннього наукового дослідження функціонального та структурного рівнів однієї з гілок модерного покоління, яке витворило інтелектуальне ядро Легіону Українських січових стрільців (УСС), є актуальним і давно назрілим завданням. Прикметно, що така монографія з'явилася на обрії літературознавства тоді, коли триваюча «гібридна» війна на сході України щодень позначена фотопортретами героїв з покоління Незалежності, які віддали своє життя у збройному герці з давнім історичним ворогом.

Авторка рецензованої праці — Ірина Роздольська — znana дослідниця поезії українського Ревістансу 1940—50-х років та проникливих студій над естетичною природою ліро-епіки УПА. Цілковитим вмотивованим стало її звернення до витоків повстанської поетичної творчості, а саме до осмислення літературно-видавничої діяльності січового стрілетства. Врешті багаторічна ретельна архівно-пошукова та аналітична праця увінчалася гідною синтезою — новою ґрунтовною монографією із жмутком цікавих ідей та оригінальних концепцій, які артикують проблему цілісності творчого покоління.

Інтелектуальна візія літературознавиці зосереджена навколо кількох важливих проблем вивчення покоління (виокремлення етапів його життєтворчості, розгляд структури як будови). Докладне висвітлення феномену окреслило композицію дослідження за п'ятьма вимірами звернень до минулого: генетичні витoki та ідейні засади січових стрільців, формування генераційного підходу та його вияви у час війни та міжвоєнний період, межі поколінневої ідентичності стрілетства.

Ірина Роздольська закроїла дуже широке теоретико-методологічне поле, що послугувало благодат-

ним ґрунтом для окреслення точної одиниці виміру («літературна спільнота») та вивернення концепції генераційного способу розуміння художнього образу світу. Вона поставила низку завдань, які дозволили втілити авторський задум — реконструкцію стрілецької життєтворчості як окремої літературної генерації. Відтак головним науковим результатом дослідження та його новизною стало осмислення творчого кола Українських Січових Стрільців «як ідеологічно-мистецької сукупності», що виробила особливий індустріальний напрям структурного самоокреслення у літературному процесі (с. 11).

Заслуговує на увагу перший розділ, в якому авторка простежила шлях методологічних пошуків вивчення літературного процесу: від персонального підходу до ідеї спільнот (с. 18). Презентуючи науковий статус ключового поняття, авторка цілком вмотивовано розглянула його формування у градаційній висхідній до означення «літературний»: портрет — група — школа (поетична/прозова) — спільнота — покоління. І тут цікавим є виділення концептів «кав'ярні» та «генерації», де перший є формою функціонування божемного літературного гуртка (с. 21), а другий — соціальної моделі та ідентичності.

Ірина Роздольська філігранно обходить щонайдрібніші відмінності у кваліфікації різних угруповань актантів літературного процесу першої третини ХХ століття. Нюансування між школами, поколіннями та клубами, які ще не оформилися у виразні групи, а тільки позиціонуються як певні спільноти, дало можливість не «втопитися» у множинності соціокультурних полів.

Здійснивши ретельний критичний огляд багатьох українських та зарубіжних літературознавчих праць, зокрема польської критики про проблеми покоління у літературі (І. Андрусяка, К. Вики, Б. Голембйовського, Т. Гундорова, Ю. Коваліва, А. Матусяк, М. Неврлого, Р. Олійника-Рахманного, Т. Пастуха, С. Павличко, Н. Лебединцевої та ін.), а також засадничих ідей філософської та соціологічної наукової думки (В. Дільтей, Г. Зіммель, К. Маннгейм, П. Бурдьє, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Фромм, Н. Черніш та ін.), Ірина Роздольська доходить до обґрунтування ідеї покоління як самостійного методу історичного дослідження. Дослідниця чітко виділяє підставові категорії, які, на її погляд, мають структурне значення для оформлення того чи того покоління, а

саме: вік, хронологічні рамки існування, соціальна біографія, спільні ідеологічні настанови, споріднений стиль або творча мета.

Покрокове проникнення у концепції класиків допомогло авторці перейти від вибору критеріїв покоління до розуміння його сутнісних характеристик. Дослідниця осмислює концепт «генерації» на різних рівнях, врешті вибудовує дихотомію «покоління — конкретна група», що важлива для означення групової ідентичності, яка передбачає протиставлення «ми — вони», «свій — чужий». Уважним заглибленням у природу головного терміну Ірина Роздольська вибудовує аналітику логічного ланцюжка *соціальне — групове — генераційне*, підводячи читача до важливого висновку про когнітивну заданість покоління війни, яке творило «моноліт молодого віку».

Перший розділ праці завершують параграфи про культурно-історичні умови формування УСС як військового покоління (1.2.), що виросло на традиціях козацького патосу боротьби й перемоги, та визначило параметри стрілецької структури. Її основні параметри були вперше накреслені у повоєнних літературних студіях 1920-х років (Б. Лепкий, В. Бобинський, І. Коломийців та ін.), що дозволило сучасним дослідникам (Т. Салига, М. Комариця, С. Хороб, О. Кузьменко, Л. Сніцарчук та ін.) по-новому осмислити стрілецьку тему та культуру з перспективи історичного часу.

У другому розділі Ірина Роздольська докладно розглядає низку провідних літературних об'єднань

УСС, які з'являлися з різною частотністю у період 1914—1920 років. Цей проміжок часу авторка влучно означає як «Визвольна війна», що в алюзійному ракурсі до «Великої війни» оприявнює важливу антитезу «втрачене покоління» — «покоління трагічного оптимізму».

Сканувавши воєнні видання («Вістник Пресової квартири УСС», «Шляхи», «Світ», «Будучина», «Стрільць») на предмет історії виникнення, місії, мети, головних ідей і тем, Ірина Роздольська робить важливе спостереження про смислову домінанту стрілецьких сатирико-гумористичних часописів, які «сповільнили прихід негативних екзистенціалів смутку, безнадії, розчарування» (с. 104) в національному війську. Відзначимо, щодо журналу «Шляхи» авторка обрала дуже цікавий спосіб аналізу, в якому рух від образу до образу (стрільця, могили, ворога, стрілкині, національного Дому), від теми до теми (скажімо, «братерського єднання» українців як «стрільців» і «салдатів») формує компендіум знаків, за якими викладається мозаїчне полотно стрілецької характерології та характерів на кшталт Франкового «козака-невмираки».

Третій розділ, що вивчає координати літературно-ідеологічних напрямів міжвоєнних 1921—1939 років, прикметний історіософським поглядом авторки на чотири потужні літературно-видавничі проекти, які визначали стрілецькі цінності. Вона поступово розкриває творчу лабораторію самопрезентації Л. Лепкого, Р. Купчинського, Ю. Шкрумеляка, Р. Голіяна, Л. Луцтва, М. Матіва-Мельника, О. Бабія, П. Ковжуна та інших відомих стрільців. Деякі з них найбільше проявилися у сатирично-гумористичних дебютах «Будяка» (1921—1923), «Зиза» (1924—1933), «Масок» (1923), інші — у фокусі інтелектуальної гри об'єднання «Богемі» (1922—1923) та у створенні нової української «людини чину» в донцовському «Літературно-Науковому Віснику» (1922—1939).

Новаторське прочитання і панорамне висвітлення культурно-історичної значимості концерну «Червона калина» (1921—1939) дозволило Ірині Роздольській окреслити провідні настанови цього видавничого проекту, неординарного за доступністю для широкого кола читачів (у формі календаря) і меморизаційною спрямованістю публікацій у «Літописі Червоної калини». Знаковим творам, що кон-

струюють образ героїчного покоління, наприклад, повісті Юрія Шкрумеляка «Поїзд мерців», відведено у роботі особливе місце (підрозділ 3.3.3.). Адже такі тексти від авторів «учасників, очевидців-самовидців», як слушно ствердила авторка, ставали головними «трансляторами генераційної свідомості січового стрілецтва», більшість з якого зуміла протистояти радянськомун курсу українізації, що була хитрим ходом у шаховій партії більшовиків у боротьбі за Україну.

Платформою, на якій відбувалося національне цементування української стрілецької спільноти, була творчість Тараса Шевченка та Івана Франка, про генераційний зв'язок з якими мова йде у четвертому розділі. Ірина Роздольська знайшла дуже вдалу схему вивчення соціо-культурного феномену успадкованих ідей, образів та концептів, які виявилися не тільки у стрілецькій літературній, але й у народній творчості [1]. Уміло торуючи глибини шевченківських духовно-естетичних установок та особливості творення франківського меморіального дискурсу, дослідниця аналізує «батьків» стрілецького покоління через категорії «художній образ», «протообраз», «прототекст» і «контекст».

Завершальний розділ обсервує стрілецтво у його межах і взаємодіях з поетами-«молодомозувіцями» (П. Карманський, М. Яцків, Б. Лепкий, О. Луцький, В. Пачовський, С. Чарнецький, М. Голубець) та «іншими» (Ю. Дараган, Л. Мосендз, Є. Маланюк). Перші, галичани, у різний спосіб долучалися до стрілецької творчої когорти: і через воєнну поетичну, театральну діяльність, і через піснетворення, і через устійнені символи та формули генераційного вислову («тим, що полягли», «червона калина», «поле крові», «стрілецька могила»). Другі — наддніпрянці, належали до учасників армії УНР і свою самоідентифікацію та національну ідентифікацію проходили як військовополонені в австрійських таборах інтернованих. Авторка, услід за Є. Маланюком, визнає та розглядає два військові покоління учасників Визвольної війни, які стали прообразом для екзистенційного портрета справжнього «нового українця».

Попри великий обсяг роботи, у ній важко знайти недоліки. Можливо найбільше впадає у вічі особлива чуйність та любов Ірини Роздольської до галицької говірки («ціхи», «намацально»), яка у строгому

академічному тексті, розрахованому на широке коло українських науковців, не завжди доречна. Впадає у вічі й надмір образних цитат-метафор, які, будучи вихопленими з контексту стрілецьких творів чи праць критиків, часом ускладнюють розуміння логіки наукової думки самої авторки. Викликає застереження непослідовність у подачі років життя письменників, у скороченні імен при повторному згадуванні чи недопустимі у псевдонімах (скажімо, Андрія Баб'юка як «Мирослав Ірчан» і «М. Ірчан»). Закралася також прикра помилка в означенні відомого американського структураліста, семіотика Дж. Каллера (Jonathan Culler) як «англійського» літературознавця (с. 51). Звісно, такі недочепи не мають принципового значення, але вони щораз нагадують про те, що філологічна праця слугує зразком для інших дисциплін.

У підсумку хочемо відзначити, що рецензоване дослідження, яке виконувалося у школі професора Тараса Салиги, займе достойне місце серед розвідок, спрямованих на розбудову теми «Роль генераційного феномена в історії національних літератур Центральної Європи». Без сумніву, воно стане імпульсом для інших компаративних та культурологічних студій, які розглядають письменницькі генерації крізь призму покоління першої глобальної війни [2; 3], коли «світ розуму розпадався на світ ірраціональностей» (Роберт Вуль).

Переконана, що докторська монографія львівської літературознавиці Ірини Роздольської стрім-

ко вийде на орбіту українського гуманітарного дискурсу, предметом якого є багатошарова концептосфера *історія — війна — нація — людина*. Завдяки тому, що дослідження є цілісним у презентації образу стрілецького світу та феномену стрілецького літературного покоління, розлоге у предметних висновках, воно заслужено викличе зацікавлення у читачів різного профілю. Книгу, присвячену головно літературознавцям та історикам української літератури, радо рекомендую усім, хто прагне відчутти «подих історії» та нурт воєнного часу першої третини ХХ століття. Адже саме у величому збройному чині галицької молоді — Українських Січових Стрільців — відбувалося плекання образу української героїчної особистості. Це було те покоління *sine metu mortis*, яке на марші гордо співало про волю соборної України:

*Ми йдемо в бій, земля дрожить
По згарищах руїни,
За рідний край, за нарід свій,
за волю України...*

1. Кузьменко О. Шевченківські ідейні концепти у поезії стрілецького фольклору (Україна, Воля, Слава, Могила). Народознавчі зошити. 2014. № 3. С. 467–477.
2. Wohl R. The Generation of 1914. Cambridge: Harvard University Press, 1979.
3. Hynes S. A War Imagined. The First World War and English Culture. New York, 1992.